

**Дніпровський центр
соціальних досліджень**

**Як ефективно
використовувати своє право
на інформацію та доступ до неї**

**Дніпропетровськ
2009 р.**

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Макаренко А.В.

Торопчина-Агалакова С.О.

*Публікація видання стала можливою завдяки підтримці **NED**,
Сполучені штати Америки.*

*Висловлені тут погляди належать авторам та необов'язково
відображають точку зору **NED**, Сполучені штати Америки.*

© Дніпровський центр
соціальних досліджень, 2009 р.

© Макаренко А.В.

© Торопчина-Агалакова С.О.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
<i>Які законодавчі гарантії доступу журналіста до інформації передбачені в Україні?</i>	7
<i>В яких випадках українське законодавство передбачає обмеження права на доступ до інформації?</i>	11
<i>Яка інформація може бути віднесеною до державної таємниці?</i>	12
<i>Які відомості не можуть бути віднесеними до державної таємниці?</i>	15
<i>Як довго відомості можуть носити статус державної таємниці?</i>	15
<i>Що являє собою конфіденційна інформація?</i>	16
<i>Які відомості не можуть мати статусу конфіденційної інформації?</i>	17
<i>Чи має журналіст право поширювати конфіденційну інформацію без згоди її власника?</i>	17
<i>Чи мають журналісти право бути присутніми на судових засіданнях?</i>	18
<i>Чи порушує журналіст закон, роблячи письмові нотатки, проводячи аудіо-, відеозапис, фотозйомку під час судового засідання?</i>	19
<i>Чи має журналіст право на доступ до судових рішень, якщо він не брав участі у судовій справі?</i>	21
<i>Чи правомірно обмежувати доступ журналіста до місць аварій та стихійного лиха?</i>	21
<i>Чи має журналіст право перебувати в місцях скоєння злочину?</i>	22
<i>Чи має право журналіст відкрито проводити відеозапис, фотозйомку людей без їх згоди?</i>	22
<i>Чи несе кримінальну відповідальність журналіст за розголошення даних досудового слідства?</i>	23
<i>Що таке інформаційний запит?</i>	23
<i>Чи можна журналістське інтерв'ю розцінювати як інформаційний запит?</i>	24
<i>В яких випадках журналіст повинен погоджувати інтерв'ю з особою, яка його надала?</i>	25
<i>Як діяти, якщо Вам відмовили у задоволенні інформаційного запиту?</i>	26
<i>Чи мають чиновники право відмовляти у задоволенні інформаційного запиту, мотивуючи це тим, що інформація, яку запитувала особа, не стосується її особисто?</i>	26
<i>Чи може орган влади відмовити у наданні інформації, посилаючись на те, що вона доступна в інших джерелах?</i>	27
<i>В яких випадках інформація державних органів влади може надаватись як платна послуга?</i>	27

<i>Які наслідки має необґрунтована відмова у наданні інформації журналісту?</i>	28
<i>Чи містяться в українському законодавстві обмеження щодо доступу до нормативно-правових документів?</i>	28
<i>Чи має право орган влади відмовити у наданні документу, якщо у хоча б одній його частині міститься інформація з обмеженим доступом?</i>	29
<i>Що таке акредитація журналіста?</i>	30
<i>Чи може орган влади позбавити акредитації журналіста у зв'язку з висловлюванням ним своїх думок та переконань?</i>	31
<i>Чи може прес-служба органу влади позбавити журналіста акредитації?</i>	31
<i>Чи можуть позбавити журналіста акредитації у певному органі влади назавжди?</i>	31
<i>Чи можуть бути акредитовані в органах влади незалежні журналісти, фрілансери?</i>	32
<i>Чи законно перешкоджати доступу журналіста до інформації органу влади, в якому його не акредитовано?</i>	32
<i>Що в українському законодавстві розуміється під поняттям «недостовірна інформація»?</i>	32
<i>Чи настануть для чиновника юридичні наслідки у випадку надання ним недостовірної інформації?</i>	33
<i>Хто відповідає за поширення журналістом відомостей, що не відповідають дійсності?</i>	33
<i>Яка відповідальність передбачається за поширення відомостей, що не відповідають дійсності?</i>	34
<i>Хто і в яких випадках має право вимагати від журналістів спростування інформації?</i>	36
<i>У яких випадках ЗМІ можуть звільнитися від відповідальності за поширення недостовірної інформації?</i>	37
ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ЮРИДИЧНУ ДОПОМОГУ?	39
ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД	
<i>Зразок інформаційного запиту</i>	40
<i>Зразок оскарження відмови у задоволенні інформаційного запиту</i>	41

Умовні скорочення:

ЦК – Цивільний кодекс України
 ЦПК – Цивільно-процесуальний кодекс України
 КАС – Кодекс адміністративного судочинства України
 ГПК – Господарський процесуальний кодекс України
 КПК – Кримінально-процесуальний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

В міжнародній та вітчизняній правовій практиці питання доступу до інформації розглядається у контексті розвитку сучасної демократичної держави. Воно нерозривно пов'язане з діяльністю демократичних управлінських інституцій та встановленням ефективної взаємодії між владою і суспільством. В свою чергу право на доступ до інформації належить до переліку базових прав та свобод громадянина, дотримання яких є провідним критерієм демократичності державної влади.

Водночас право на доступ до інформації не є самоціллю демократичного розвитку, а лише засобом конкретної діяльності, спрямованої на досягнення відкритості влади, запорукою прозорості та публічності процесу прийняття владних рішень та їх адекватного визнання суспільством.

Україна, ратифікувавши міжнародні нормативні акти, Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, та закріпивши міжнародні норми права на доступ до інформації в Конституції (Основному Законі), взяла на себе відповідальність за дотримання стандартів та цінностей демократичного суспільства на вітчизняному ґрунті. Не дивлячись на це, сучасна політична ситуація вказує на наявність цілої низки труднощів у сфері доступу до публічної інформації, якою володіють органи державної влади та місцевого самоврядування.

Результати експертного опитування, проведеного ДЦСД у листопаді-грудні 2008 року, демонструють, що місцеві органи влади та їх посадовці не поспішають скорочувати інформаційну прірву між собою та суспільством. На жаль, чиновники ще не усвідомлюють того, що доступність інформації може існувати лише в умовах взаємного, двостороннього обміну. Для забезпечення інформаційної доступності недостатньо лише наявності суспільного запиту та інтересу на отримання об'єктивної й вичерпної інформації про діяльність владних органів, влада повинна вести реальну політику по забезпеченню якомога кращого інформування громадськості про свою роботу, навіть якщо вона не завжди ефективна та успішна. На думку експертів, чиновники всіма доступними засобами намагаються уникнути спілкування з журналістами, особливо, коли вбачають, що розмова буде стосуватися якихось проблемних питань. А

інформаційна робота місцевих органів влади спрямована більше на самовихваляння, ніж на інформування про свою діяльність.

В той же час самі журналісти визнають, що у своїй професійній діяльності вони частіше використовують неформальні методи отримання інформації, віддаючи перевагу телефонним дзвінкам та особистим контактам, замість існуючих юридичних механізмів.

Законодавство України про інформацію також важко назвати досконалим, адже воно не в повній мірі відповідає сучасному рівню розвитку інформаційних відносин та не в змозі адекватно вирішувати проблеми, що виникають в ході інформаційного обміну. Проте, навіть створення якісного вивіреного законодавства не дозволить забезпечити відкритість і доступність інформації про діяльність влади, якщо не відбудеться певних змін у масовій свідомості. Причому, вони мають торкнутися не лише державних службовців, а й мас-медіа та суспільства в цілому.

Укладаючи цей бюлетень, автори спробували узагальнити нормативно-правову базу в сфері інформації та зібрати практичні поради, які б дозволили журналістам ефективніше, **за допомогою закону**, використовувати своє право на доступ до інформації.

Які законодавчі гарантії доступу журналіста до інформації передбачено в Україні?

Виходячи з того, що інформація для журналіста виступає одночасно і засобом, і кінцевим продуктом його професійної діяльності, безперешкодний доступ до інформації вбачається чи не найголовнішою умовою його нормальної роботи.

У сфері доступу до інформації на журналістів поширюються всі інформаційні права звичайних пересічних громадян, що закріплені у ратифікованих Україною міжнародних нормативно-правових актах та вітчизняному законодавстві. Окрім того, у порівнянні з іншими суб'єктами інформаційних відносин, українське законодавство наділяє журналістів досить широкими **спеціальними повноваженнями**, пов'язаними з професійною журналістською діяльністю.

Серед міжнародних нормативно-правових актів, які ратифіковані українським парламентом і відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, чільне місце посідає Загальна декларація ООН з прав людини від 1948 року. Найвідоміша стаття 19 цього документу передбачає, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Тобто в даному випадку не тільки гарантується право одержувати і поширювати інформацію, але й право «шукати» її. Зазначена ремарка є досить суттєвим позитивом на користь діяльності журналіста, який за своєю професійною належністю зобов'язаний шукати інформацію.

Ст. 10 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини декларує, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

Водночас частина друга статті вносить доповнення з приводу того, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане

з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві:

- в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки,
- для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі,
- для захисту репутації чи прав інших осіб,
- для запобігання розголошенню конфіденційної інформації
- для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Також подібні норми знаходять своє відображення в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Відповідно до ст. 19 зазначеного вище документу кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Тому, також як і в ст.10 Євроконвенції, ці права можуть бути пов'язані з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- для поважання прав і репутації інших осіб;
- для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Аналогічно до міжнародних норм питання доступу до інформації вирішується й у Конституції України. Зокрема, у ст. 34 зазначено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, а стаття 40 Основного Закону гарантує право всім громадянам направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Право на інформацію закріплено й у важливій статті 9 Закону України «Про інформацію», згідно з якою **всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.**

Гарантії права на інформацію забезпечуються відповідно до ст. 10:

- обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення;
- створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;
- вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх збереження, що визначаються законодавством;
- створенням механізму здійснення права на інформацію;
- здійсненням державного контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Безвідносно до професійної діяльності кожному журналісту, як громадянину, статтею 1 Закону України «Про звернення громадян» гарантовано також право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Окрім того, у сфері доступу до інформації журналіст має неодмінно спиратися на Закон України «Про друковані засоби

масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення» та «Про інформаційні агентства».

Так стаття 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» надає журналісту право:

- на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації;

- відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;

- відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

- на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;

- переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;

- на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів;

- звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів.

У новій редакції Закону України «Про телебачення і радіомовлення» перелік прав журналістів, що гарантують доступ до інформації, відсутній. Натомість загальні гарантії доступу до інформації викладені у статті 56, згідно з якою телерадіоорганізації, їх працівники мають право на одержання від державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності необхідної інформації для здійснення своєї статутної діяльності у порядку, передбаченому законодавством України.

Доступ журналістів до інформації гарантується також нормами ст.ст. 1 та 5 Закону України «Про інформацію». Відповідно до ст. 5 діяльність інформаційних агентств - це збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції, а стаття 1 вказує, що свобода діяльності

інформаційних агентств гарантується Конституцією України та чинним законодавством. Цензура ж інформації, поширюваної інформаційними агентствами, забороняється.

В яких випадках українське законодавство передбачає обмеження права на доступ до інформації?

Передусім стаття 34 Конституції України передбачає обмеження права на доступ до інформації в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Обмеження можуть торкнутися права на доступ до інформації також в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про інформацію» не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі:

- інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;
- конфіденційну інформацію;
- інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи;
- інформацію, що стосується особистого життя громадян;
- документи, що становлять внутрішню службову кореспонденцію (довідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;
- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної

установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;

- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств.

Яка інформація може бути віднесеною до державної таємниці?

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» до державної таємниці відноситься інформація:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;

- про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- про сили і засоби Цивільної оборони України, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів для захисту, евакуації і розосередження населення, забезпечення його життєдіяльності та виробничої діяльності об'єктів народного господарства у воєнний час або в умовах надзвичайних ситуацій;

- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

2) у сфері економіки, науки і техніки:

- про мобілізаційні плани і мобілізаційні потужності господарства України, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, про загальні обсяги

поставок, відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного резерву;

- про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;

- про плани, зміст, обсяг, фінансування та виконання державного замовлення для забезпечення потреб оборони та безпеки;

- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;

- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;

- про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва, продукції та технологічних процесів, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;

- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;

- про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

-
- про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової діяльності;
 - про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність;
 - про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
 - про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
 - про систему урядового та спеціального зв'язку;
 - про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії;
 - про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технології виготовлення та використання;
 - про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технології виготовлення та використання;
 - про організацію режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці;
 - про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації;
 - про результати перевірок, здійснюваних згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів дізнання, досудового слідства та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер;
 - про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

Які відомості не можуть бути віднесеними до державної таємниці?

Стаття 8 Закону України «Про державну таємницю» забороняє віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть обмежуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Не відноситься до державної таємниці інформація:

- про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушень прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб;
- інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена.

Як довго відомості можуть носити статус державної таємниці?

У залежності від ступеня секретності інформації, який може позначатися грифами «особливої важливості», «цілком таємно» і «таємно», державні експерти з питань таємниці визначають строк дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці. Водночас відповідно до ст. 13 Закону України «Про державну таємницю» для інформації зі ступенем секретності «особливої важливості» він не повинен перевищувати 30 років, для інформації зі ступенем «цілком таємно» - 10 років, для інформації зі ступенем «таємно» - 5 років.

Втім, українське законодавство залишає для державних органів влади досить широку свободу дій при визначенні строків засекреченості інформації. У 13 статті цього ж закону

передбачено, що Президент України, з власної ініціативи, або на підставі пропозицій державних експертів з питань таємниць, чи за зверненням органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, чи громадян, може встановлювати більш тривалі строки дії рішень про віднесення інформації до державної таємниці, ніж строки, передбачені частиною першою цієї статті. Тобто, за певних умов інформацію можна втаємничувати скільки завгодно. Є й інший, законодавчо неврегульований, момент – жоден нормативно-правовий документ не зобов'язує публікувати інформацію, що втратила статус державної таємниці, отже отримати доступ до неї можна буде хіба що тільки тоді, коли її власник сам цього забажає.

Що являє собою конфіденційна інформація?

Категорією «конфіденційна» позначають правовий режим обмеження доступу до інформації. Відповідно до статті 30 Закону України «Про інформацію» під конфіденційною інформацією розуміють відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Стосовно інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, з метою її збереження може бути відповідно до закону встановлено обмежений доступ - надано статус конфіденційної.

На відміну від інформації, що підпадає під визначення державної таємниці, українським законодавством не передбачено жодних граничних строків конфіденційності інформації.

Які відомості не можуть мати статусу конфіденційної інформації?

Відповідно до статті 30 Закону «Про інформацію» до конфіденційної інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, не можуть бути віднесені відомості:

- про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- стосовно стану справ із правами і свободами людини і громадянина, а також фактів їх порушень;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- інша інформація, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмеженим.

Чи має журналіст право поширювати конфіденційну інформацію без згоди її власника?

Українське законодавство передбачає, що конфіденційна інформація може бути поширена лише за бажанням та на умовах її власника, проте ст. 30 Закону України «Про інформацію» робить виключення для інформації, яка являє собою суспільну значущість, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист.

Чи мають журналісти право бути присутніми на судових засіданнях?

Таке право гарантоване цілою низкою нормативно-правових актів. Перш за все гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами належить до основних засад судочинства, встановлених ст. 129 Конституції України. Вільний доступ журналістів до судового засідання впливає з положень статті 6 Цивільно-процесуального кодексу України, згідно з якою розгляд справ у всіх судах проводиться усно та відкрито.

Цю норму відображено також у ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 4-4 Господарського процесуального кодексу України та ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу України.

Обмеження стосуються тих випадків:

- коли відкритий розгляд може привести до розголошення державної, комерційної або банківської таємниці, яка охороняється законом;
- за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі;
- розголошення відомостей, що принижують їх честь і гідність;
- з метою захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи;
- коли розглядаються справи про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, справи про статеві злочини;
- коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист.

Лише на підставі перелічених вище обставин суд може приймати рішення про проведення засідання у закритому режимі.

Чи порушує журналіст закон, роблячи письмові нотатки, проводячи відео-, аудіозаписи, фотозйомку під час судового засідання?

Законодавство України не містить щодо цього прямих заборон. Частина 8 ст. 6 ЦПК України визначає, що учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіотехнічні пристрої. Також згідно з ч. 8 ст. 12 КАС України особи, присутні в залі судового засідання, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Таким чином, зазначеним правом можуть користуватися й журналісти. При цьому журналісти не зобов'язані запитувати дозволу суду на здійснення таких записів.

Натомість, ГПК України та КПК України не визначають, чи можуть журналісти робити певні записи, використовувати портативну аудіотехніку.

У цьому випадку потрібно звернутися до ст. 9 Закону України «Про судоустрій», в частині другій якої сказано, що учасники судового розгляду та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові нотатки. Це право поширюється також на журналістів. Зроблені записи можуть бути використані журналістом у його професійній діяльності, тобто при написанні аналітичних статей, підготовці інших інформаційних матеріалів.

У частині 8 ст. 6 ЦПК України та у частині 8 ст. 12 КАС України зазначено, що проведення в залі судового засідання (при проведенні відкритого розгляду справи) фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі.

Дозвільна процедура здійснюється шляхом подання журналістом до суду відповідної заяви до початку судового засідання по справі.

Заява розглядається судом у судовому засіданні за участю осіб, які беруть участь у справі, оскільки необхідно з'ясувати, чи погоджуються вони на транслявання, фото-, відео- або кінозйомку. За умови, якщо усі учасники судового процесу

погоджуються на транслявання, фото- і (або) кінозйомку, суд постановляє ухвалу. Така ухвала оскарженню не підлягає. Проте відповідно до ст. 168 ЦПК України та ст. 133 КАС України ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання (заяви) не перешкоджає повторному його (її) заявленню, тобто особа може ще раз подати таку заяву.

Під час роботи в судах часто журналісти дуже широко розуміють свої права та свободи щодо доступу до інформації і не розуміють, що «хазяїн» в засіданні все ж таки саме суддя, і, проігнорувавши зазначену процедуру заяви, очікують кінця засідання за дверима.

У випадку, коли хоча б один учасник процесу не дає своєї згоди на проведення фото-, відео- або кінозйомки, суд не вправі дозволити особі, яка подала заяву (зокрема, журналістові) вчиняти відповідні дії.

Проте ні ГПК України, ні КПК України не вирішують питання проведення звукозапису, фото-, відео- та кінозйомки. Незважаючи на це, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судоустрій», який визначає загальні положення щодо гласності та відкритості судового процесу, проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання допускаються з дозволу суду, в порядку, встановленому процесуальним законом.

Таким чином, оскільки ні ГПК України, ні КПК України не встановлюють порядок надання судом дозволу на здійснення фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання, то відповідний засіб масової інформації, журналіст якого має намір здійснити відповідні дії, чи сам журналіст повинен подати заяву на ім'я судді, який розглядає справу, з відповідним проханням.

На практиці гарантований доступ до судового засідання краще забезпечується, коли відповідна заява спочатку подається раніше дня засідання і не до судді, що розглядає справу, а до голови суду, і коли голова надає дозвіл, суддя його теж надає.

Слід також пам'ятати, що ім'я учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін, може бути використане іншими особами лише за його згодою (ст. 296 Цивільного кодексу України).

Чи має журналіст право на доступ до судових рішень, якщо він не брав участі у судовій справі?

Так, має. Адже згідно з частиною 4 ст. 2 Закону України «Про доступ до судових рішень» особи, які не беруть (не брали) участі у справі, мають право ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі, якщо воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків.

Це право забезпечується шляхом оприлюднення судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України в порядку, встановленому цим Законом.

Будь-які обмеження права вільного користування офіційним веб-порталом судової влади України не допускаються, крім випадків, визначених цим Законом.

Насамкінець, кожен, відповідно до ст. 6 зазначеного вище Закону, має право повністю або частково відтворювати судові рішення, що проголошені судом прилюдно, у будь-який спосіб, у тому числі через оприлюднення в друкованих виданнях, у засобах масової інформації, створення електронних баз даних судових рішень.

Чи правомірно обмежувати доступ журналіста до місць аварій та стихійного лиха?

Ні. Особи, що перешкоджають доступу журналіста до цих місць, грубо порушують його професійне право, передбачене у частині 7 ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Пред'явивши своє редакційне посвідчення або інший документ, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, журналіст має право перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на території, де оголошено надзвичайний стан.

Таке ж саме право мають журналісти інформаційних агентств (ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства»).

Донедавна право на доступ до місць аварій та стихійного лиха мали також журналісти телерадіокомпаній. Однак його було вилучено з тексту нової редакції Закону України «Про телебачення і радіомовлення».

Вважаємо, що після багатьох відомих подій, в т.ч. після терористичного захвату людей в московському театрі на Дубровці, журналісти повинні виважено викристовувати це право, перш за все користуючись принципом *«не нашкодь»*.

Чи має журналіст право перебувати в місцях скоєння злочину?

Право журналіста перебувати в таких місцях прямо не гарантоване українським законодавством. У таких випадках журналіст має посилатися на норму ст. 34 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про інформацію», ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та ст. 56 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Але в цій ситуації варто бути готовим до того, що це конституційне право може бути обмеженим в інтересах слідства. Йдеться не лише про таємницю слідства, встановлену КПК України, а й про імовірність перешкоджання своїми діями роботі правоохоронних органів.

Слід зазначити також, що відповідно до Конституції України та до ст. 296 ЦК України в таких випадках діє презумпція невинуватості: ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародоване) лише у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення. Також слід знати, що ім'я потерпілого від правопорушення може бути обнародоване лише за його згодою.

Чи має право журналіст відкрито проводити відеозапис, фотозйомку людей без їх згоди?

Має право, але в окремих випадках: відповідно до ст. 307 Цивільного кодексу України згода особи на зйомку на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку не потрібна, **якщо зйомка проводиться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру**. На публічному заході згода особи припускається самим фактом її присутності і тому журналіст не зобов'язаний додатково її отримувати. Однак закон має

застереження в цьому випадку: коли в кадрі з'явилися якісь факти приватного життя особи, потім вона може вимагати припинення публічного показу цих кадрів.

В усіх інших випадках закон чітко зазначає: **фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою**. Без такової (таємна зйомка) зйомка може бути здійснена лише у випадках, встановлених законом.

Чи несе кримінальну відповідальність журналіст за розголошення даних досудового слідства?

Дійсно, відповідно до ст. 387 Кримінального Кодексу України особу, що розголосила дані досудового слідства може бути покарано у вигляді штрафу, розмір якого коливається від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або виправних робіт на строк до двох років. Проте цю норму можуть задіяти лише в тому випадку, якщо розголошення відбулось без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка проводила дізнання або досудове слідство, а особа, що розголосила дані, до цього була попереджена в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані.

Що таке інформаційний запит?

У Законі України «Про інформацію» під запитом щодо надання письмової або усної інформації розуміється звернення з вимогою надати письмову або усну інформацію про діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадових осіб з окремих питань.

Громадяни України, державні органи, організації і об'єднання громадян (надалі - запитувачі) подають запит відповідному органу законодавчої, виконавчої та судової влади, його посадовим особам.

У запиті повинно бути зазначено прізвище, ім'я та по батькові запитувача, документ, письмова або усна інформація, що його цікавить, та адреса, за якою він бажає одержати відповідь.

Чи можна журналістське інтерв'ю розцінювати як інформаційний запит?

Можна, але лише у певних випадках. Хоча в українському законодавстві відсутня пряма норма, яка регулює це специфічне питання, його можна вирішити, якщо враховувати контекст інтерв'ю. У загальноприйнятому значенні інтерв'ю являє собою один з видів самостійного публіцистичного жанру. З іншого боку, інтерв'ю використовується журналістами у якості методу отримання інформації.

У першому випадку мається на увазі публікація журналістом творчих матеріалів, зібраних ним у ході бесіди з чиновником, політичним чи культурним діячем, коли особи, що надавали інтерв'ю, розповідають про подробиці виконання власної роботи або реалізації власного творчого проекту. Як правило, таке інтерв'ю містить не лише інформацію про події та явища, але й має творчу складову – власні відчуття особи стосовно події, розповіді, спогади. При цьому авторство інтерв'ю належить як журналісту, так і особі, що його надала.

У останньому випадку поняття «інтерв'ю» корелюється, по-перше, з абзацом 2 ст. 34 Конституції України, згідно з яким кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. По-друге, ст. 32 Закону України «Про інформацію» зобов'язує органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадових осіб надавати інформацію, що стосується їх діяльності, письмово, усно, по телефону чи використовуючи публічні виступи своїх посадових осіб, а журналісти, відповідно до ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», мають право бути прийнятими посадовими особами державних органів влади, органів місцевого та регіонального самоврядування підприємств, установ, організацій. По-третє, обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється законом (ст. 29 Закону України «Про інформацію»).

На практиці це означає, що, коли журналіст звертається до чиновника з проханням дати йому інтерв'ю з приводу подій у суспільстві, державі, навколишньому середовищі або ж будь-якої іншої відкритої інформації, мова буде йти не про самостійний публіцистичний твір, а інформаційний запит, що задовольняється у формі інтерв'ю.

Вважаємо, що щодо важливих питань, які цікавлять журналіста, краще зробити письмовий запит, направити його з відміткою про вручення або поштою з повідомленням. Однак коли часу немає, інформаційним запитом може вважатися й інтерв'ю, але чітко записане, з чіткими запитаннями, чіткими відповідями.

Якщо журналіст має підозру, що чиновник або посадова особа відмовляється надати інтерв'ю, і йому доведеться оскаржувати цю відмову до органу вищої інстанції або суду, то прохання про надання інтерв'ю краще оформити у вигляді письмового інформаційного запиту. Таким чином журналісту буде значно легше довести факт порушення своїх інформаційних прав.

В яких випадках журналіст повинен погоджувати інтерв'ю з особою, яка його надала?

Для вирішення цього питання необхідно перш за все звернутися до ст. 45-1 Закону України «Про інформацію», яка прямо забороняє цензуру, до якої також відноситься попереднє узгодження інформації, що поширюється. В той же час закон допускає узгодження інформації у тому випадку, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав на неї.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» до співавторства належить також авторське право на інтерв'ю. Співавторами інтерв'ю закон визначає особу, яка надала інтерв'ю, та особу, яка його взяла.

З іншого боку ст. 63 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» дає особі, у якій беруть інтерв'ю, або яка надала інформацію для телерадіоорганізацій, право на підставі письмової заяви переглянути та/або прослухати відповідну передачу перед її трансляцією.

Насправді, перелічені вище норми аж ніяк не надають правових підстав посадовцям узгоджувати всі журналістські інтерв'ю. У відповіді на попереднє питання вже зазначалося, що **інтерв'ю за певних обставин виступає не продуктом спільної творчої діяльності журналіста та особи, що його надала, а традиційним способом отримання інформації.**

Нарешті, відповідно до ст. 10 Закону України «Про авторське і суміжні права», не є об'єктом авторського права

повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації, а також видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади.

Тобто, коли журналіст в ході інтерв'ю намагається отримати від чиновника коментар щодо певної події чи озвучення офіційної позиції органу, який представляє чиновник, з приводу певного питання, він виступає в ролі запитувача інформації, а чиновник в ролі посадової особи, яка виконує свої інформаційні обов'язки перед громадянами України і ніякого попереднього погодження тут не може бути.

Як діяти, якщо Вам відмовили у задоволенні інформаційного запиту?

Відповідно до чинного законодавства (зокрема, ст. 35 Закону України «Про інформацію» та ст.29 Закону України «Про звернення громадян») відмову у задоволенні інформаційного запиту можна оскаржити до органу вищого рівня, а якщо і тоді отримано негативну відповідь, запитувач має право оскаржити цю відмову до прокуратури та до суду.

Чи мають чиновники право відмовляти у задоволенні інформаційного запиту, мотивуючи це тим, що інформація, яку запитувала особа, не стосується її особисто?

В жодному разі. Адже стаття 32 Закону України «Про інформацію» чітко визначає, що громадянин має право звертатися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ його особисто чи ні.

Чи може орган влади відмовити у наданні інформації, посилаючись на те, що вона доступна в інших джерелах?

Такі випадки мають місце в інформаційній практиці, проте їх можна сміливо оскаржувати. Адже відповідаючи у такий спосіб, де замість надання запитувачу повідомляється альтернативне джерело, чиновник чи посадовець фактично відмовляється надати інформацію і тим самим порушує право громадянина на доступ до відкритої інформації.

Закон України «Про інформацію» дійсно передбачає реалізацію права на доступ до інформації у різний спосіб, в тому числі шляхом обов'язкового оприлюднення органами державної влади та місцевого самоврядування інформації про свою діяльність у своїх офіційних друкованих виданнях або поширення її відповідними інформаційними службами. Проте закон не виключає активних способів доступу до офіційної інформації через інформаційні запити. Більше того, закон передбачає, що інформацію може бути доведено безпосередньо до заінтересованих осіб (усно, письмово чи іншим способом) (ст. 21 Закону України «Про інформацію»).

В яких випадках інформація державних органів влади може надаватись як платна послуга?

Стаття 41 Конституції гарантує право громадян користуватися для задоволення своїх потреб та відповідно до закону об'єктами державної і комунальної власності. В Законі України «Про інформацію» та в інших законах інформацію визначено як нематеріальний актив, товар, відтак як об'єкт державної та комунальної власності вона перебуває в правовому режимі майна. Тому користування інформацією державних органів у випадках, коли її створення державними органами передбачено правовими актами, не може вважатися результатом послуги окремим особам, а отже, зазнавати обмежень на підставах, не передбачених законом. Платні послуги можуть стосуватися виключно створення інформації спеціально на замовлення приватної особи, що, відповідно, передбачає перехід до цієї особи майнових прав на таку інформацію (однак це є предметом регулювання інших законодавчих актів). У будь-якому

випадку, якщо пропонується заплатити за інформацію, як за послугу, необхідно впевнитися, що ця пропозиція базується на якихось нормативних документах. Тому, вважаємо, в цьому випадку, якщо, дійсно, цей нормативний документ існує і він явно суперечить Конституції та іншим законам, його та відмову безоплатно надати інформацію можна оспорювати в прокуратурі та суді.

Які наслідки має необґрунтована відмова у наданні інформації журналісту?

У разі встановлення необґрунтованості відмови у наданні інформації посадовими особами на них, відповідно до ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, може бути накладено штраф у розмірі від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Якщо відмову у наданні інформації було отримано від посадової особи, на яку поширюється дія Закону України «Про боротьбу з корупцією», її може бути притягнуто до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу у розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів.

Чи містяться в українському законодавстві обмеження щодо доступу до нормативно-правових документів?

Українське законодавство не застосовує прямих обмежень відносно доступу до нормативно-правових документів. Навпаки, ст. 57 Конституції України встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є недійсними.

Разом з тим ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначає, що всі рішення Кабінету Міністрів України підлягають обов'язковому оприлюдненню, крім актів, що містять інформацію з обмеженим доступом.

Відповідно до ст. 41 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» акти місцевих державних адміністрацій нормативного характеру, прийняті в межах їх повноважень, доводяться до відома їх виконавців, а при потребі – оприлюднюються.

Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій, які стосуються прав та обов'язків громадян або мають загальний характер, підлягають оприлюдненню і набирають чинності з моменту їх оприлюднення, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх у дію.

Натомість Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не вводить обмежень щодо доступу до нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 59 акти органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування доводяться до відома населення. На вимогу громадян їм може бути видана копія відповідних актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, обмеження доступу до нормативно-правових актів можуть застосовуватися лише у виключних випадках, коли нормативно-правові акти містять інформацію з обмеженим доступом.

Чи має право орган влади відмовити у наданні документу, якщо у хоча б одній його частині міститься інформація з обмеженим доступом?

Нажаль, законодавство вирішує це питання не на користь громадян. Поряд із згаданою вище статтею 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», існує Інструкція «Про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави». Відповідно до пункту 30 цієї Інструкції у разі долучення документа з грифом «Для службового користування» до справи з документами, що не мають такого грифа, на справі ставиться позначка «ДСК», а до номенклатури справ вносяться відповідні зміни.

Однак це жодним чином не означає, що людина, якій відмовили у наданні документу, в якому міститься інформація з обмеженим доступом, не має права оскаржити відмову. У

подібних випадках громадянам необхідно посилатися на норму ст. 57 Конституції України та довести, що документ, в наданні якого відмовлено, стосується прав та обов'язків громадян.

Що таке акредитація журналіста?

У загальноживаному значенні акредитація журналістів являє собою процедуру офіційного визнання права доступу журналіста до інформації органу державної влади, установи чи організації, а також підтвердження права журналіста на висвітлення цієї інформації.

Статтею 3 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування» передбачено, що акредитація журналістів при органах державної влади та органах місцевого самоврядування здійснюється в цих органах шляхом їх реєстрації на підставі офіційного подання ЗМІ або за заявою журналіста з пред'явленням ним відповідних документів, що підтверджують його професійний фах, або рекомендації професійного об'єднання журналістів.

Орган, при якому акредитовано журналіста, заздалегідь інформує його про важливі заходи, плани, організаційно сприяє виконанню ним професійних обов'язків.

На сьогоднішній день не існує певного уніфікованого нормативного документу, який би регулював процедуру акредитації на рівні всіх органів державної влади. Як правило, питання акредитації відображається у внутрішніх нормативних документах органів, регламентах, що регулюють порядок організації та режим роботи органу, а також спеціальних положеннях про акредитацію, які можуть бути розроблені органами на основі чинного законодавства України та свого регламенту.

У 2006 році Національна комісія з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі при Президентові України розробила «Типові правила акредитації працівників засобів масової інформації та незалежних журналістів при органі влади». Проте цей документ носить лише рекомендаційний характер і не є обов'язковим для затвердження органами державної влади та місцевого самоврядування.

Чи може орган влади позбавити акредитації журналіста у зв'язку з висловлюванням ним своїх думок та переконань?

Ні. Такі обмеження порушують норму статті 34 Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також ст. 3 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». Згідно з цією статтею позбавлення акредитації може відбутися у зв'язку з порушенням журналістом порядку допуску до приміщення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

Чи може прес-служба органу позбавити журналіста акредитації?

Хоча процес акредитації, як правило, проходить за активної участі уповноваженого органом структурного підрозділу, що здійснює зв'язок з громадськістю та ЗМІ, або прес-службою, це зовсім не надає їй права припиняти акредитацію журналіста. Рішення про акредитацію, так само, як і рішення про позбавлення акредитації приймається виключно органом, в якому журналіста було акредитовано. Якщо журналіст був акредитований у певному колегіальному представницькому органі, наприклад, обласній чи міській раді, то рішення про позбавлення його акредитації повинно виноситися на голосування та прийматися 2/3 голосів депутатів.

Окрім того, про припинення акредитації журналісту має бути повідомлено письмово із зазначенням причин припинення акредитації. Аналогічне повідомлення має отримати редакція ЗМІ, в якому журналіст працює.

Чи можуть позбавити журналіста акредитації у певному органі влади назавжди?

Ні. Позбавлення акредитації журналіста не забороняє йому знову звертатися до органу за її оформленням. Якщо орган влади невмотивовано відмовляє в акредитації, редакція ЗМІ або журналіст можуть оскаржити такі дії органу державної влади чи місцевого самоврядування в адміністративному суді.

Чи можуть бути акредитовані в органах влади незалежні журналісти, фрілансери?

Так. Для акредитації журналісту не обов'язково бути постійним працівником якогось певного засобу масової інформації. Законодавство не вводить жодних обмежень щодо позаштатних працівників. Таким журналістам варто самим подати до органу влади відповідну заяву на акредитацію, пред'явивши документ, що підтверджує його журналістський професійний фах. Також у якості підтверджуючого документу може бути надана відповідна рекомендація певного професійного об'єднання журналістів.

Чи законно перешкоджати доступу журналіста до інформації органу влади, в якому його не акредитовано?

Акредитація лише надає додаткові переваги журналістам у вигляді їх попереднього інформування щодо важливих подій, заходів та планів відповідного органу, установи чи організації, а також узгоджує порядок доступу до інформації з режимом роботи такого органу. Проте перешкоджання доступу журналіста до неконфіденційної інформації певного органу влади, на підставі відсутності його акредитації, є грубим порушенням його професійних прав, зокрема права відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами, а також відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів (ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Що в українському законодавстві розуміється під поняттям «недостовірна інформація»?

Законодавство України не містить визначення недостовірної інформації і не окреслює фактичних ознак, які вказують на недостовірність інформації. Встановлюються тільки ознаки недостовірності, які можуть бути спростовані. Частина 3 статті 277 Цивільного кодексу України встановлює

презумпцію недостовірності негативної інформації: «Негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного». Тобто, будь-яка негативна інформація буде розглядатися судом як недостовірна, якщо поширювач інформації не доведе, що ця негативна інформація відповідає дійсності.

При розгляді відповідного питання окремо потрібно звернути увагу на поняття оціночних суджень. Оціночні судження можуть бути як позитивними, так і негативними по своїй природі, але за їх висловлювання не можна притягнути до юридичної відповідальності, питання про достовірність/недостовірність оціночних суджень ставитися не може.

Чи настануть для чиновника юридичні наслідки у випадку надання ним недостовірної інформації?

По-перше, юридичні наслідки настануть для ЗМІ і тільки по-друге – для чиновника. Оскільки, якщо розповсюдження недостовірної інформації зачіпає чийсь інтереси, то заінтересована особа має право одразу звернутися саме до ЗМІ з певною вимогою (спростування і т. ін.). Тому журналістам у будь-якому випадку необхідно мати докази надання цієї інформації саме чиновником.

Умисне затримування, надання недостовірної чи неповної інформації, надання якої передбачено нормативними актами, посадовими особами має ознаки корупційного діяння, передбаченого ст.ст. 5, 7 Закону України «Про боротьбу з корупцією», яке тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу у розмірі п'ятдесяти або ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Хто відповідає за поширення журналістом відомостей, що не відповідають дійсності?

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про інформацію» надання інформації, що не відповідає дійсності, належить до тих порушень інформаційного законодавства, які тягнуть за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Надалі українське законодавство конкретизує механізм відповідальності за поширення недостовірної інформації в межах цивільно-правового процесу. Стаття 277 Цивільного Кодексу встановлює, що поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якої вона працює.

Натомість спеціальні закони у сфері інформаційних відносин передбачають відповідальність журналіста, але разом з редакцією. Стаття 34 Закону України «Про інформаційні агентства», наприклад, передбачає накладення відповідальності за порушення інформаційного законодавства на суб'єктів діяльності інформаційних агентств, серед яких, відповідно до ст. 6 цього ж закону, можуть бути засновник інформаційного агентства, його керівник, трудовий колектив, творчий колектив, журналіст, автор інформації, видавець, розповсюджувач інформаційної продукції та її споживач. Подібна норма про відповідальність редакції, редактора, власника ЗМІ є в Законі «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». А стаття 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» покладає на журналіста і засіб масової інформації солідарну відповідальність за заподіяння ними моральної шкоди.

Яка відповідальність передбачається за поширення відомостей, що не відповідають дійсності?

Відповідно до українського законодавства, особа, особисті немайнові права якої було порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має можливість обирати спосіб захисту своїх прав, зокрема:

- має право на відповідь;
- спростування недостовірної інформації;
- відшкодування моральної шкоди;
- відшкодування майнової шкоди;
- заборона поширення недостовірної інформації.

Усі ці права можуть бути реалізовані в позасудовому порядку шляхом переговорів із засобом масової інформації після

мотивованого письмового звернення до нього. Якщо ж ЗМІ відмовило, у заявника з'являється право на звернення до суду.

Стаття 23 ЦК України передбачає відшкодування моральної шкоди, яка, зокрема, може полягати у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Для відшкодування моральної шкоди (у випадку її спричинення особі) постраждала особа вправі також в письмовій мотивованій формі звернутися до ЗМІ з відповідною вимогою. У випадку відмови особа вправі звернутися до суду з позовом. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від обґрунтування позовних вимог, доказів позивача, характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

У разі, якщо поширенням недостовірної інформації було завдано майнову шкоду, дана шкода підлягає відшкодуванню в загальному порядку відповідно до статті 1166 ЦК України. У випадку спричинення матеріальної шкоди особа також вправі звернутися з письмовою претензією до ЗМІ, а при відмові в її задоволенні – знав таки до суду. Відшкодуванню підлягають і реальні збитки, й упущена вигода. Позивачеві необхідно довести наявність і розмір збитків, факт поширення відповідачем недостовірної інформації, а також причинно-наслідковий зв'язок між вказаними діями відповідача та настанням збитків.

Заборона поширення недостовірної інформації може бути встановлена судом на підставі статті 278 ЦК України: суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації у газеті, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, або заборонити (припинити) розповсюдження газети, теле-,

радіопередачі тощо, які випущені у світ, до усунення відповідного порушення, а якщо усунення порушення неможливе, - вилучити тираж газети, примірники запису телепередачі тощо з метою їх знищення.

Хто і в яких випадках має право вимагати від журналістів спростування інформації?

Статтею 277 Цивільного Кодексу України визначається, що фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» громадяни, юридичні особи і державні органи, а також їх законні представники мають право вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність.

Якщо редакція не має доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана на вимогу заявника опублікувати спростування їх у запланованому найближчому випуску друкованого засобу масової інформації або опублікувати його за власною ініціативою.

Подібна ж норма міститься і у ст. 33 Закону України «Про інформаційні агентства» з тим лише доповненням, що інформація, що не відповідає дійсності, має бути спростована як інформаційним агентством, так і розповсюджувачем цієї інформації.

Стаття 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» також передбачає право громадян або юридичних осіб на спростування. Додатково до цього стаття 65 наділяє громадян та юридичних осіб, стосовно яких у програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено відомості, які не відповідають дійсності або порушують їх права і законні інтереси, правом на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) у програмах та передачах даної

телерадіоорганізації незалежно від того, було подано заяву з вимогою спростування чи ні.

У яких випадках ЗМІ можуть звільнитися від відповідальності за поширення недостовірної інформації?

Інформаційним законодавством України передбачено декілька випадків, у яких ЗМІ можуть звільнитися від відповідальності за поширення недостовірної інформації. Зокрема, ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» стверджує, що ніхто не може бути притягненим до відповідальності за висловлювання оціночних суджень.

Оціночними судженнями, за винятком образи чи наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Стаття 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» містить перелік з п'яти випадків, у яких ЗМІ звільняється від відповідальності за поширення недостовірної інформації:

1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);

2) вони містяться у відповіді на інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання письмової або усної інформації, наданої відповідно до вимог Закону України «Про інформацію»;

3) вони є дослівним відтворенням офіційних виступів посадових осіб державних органів, організацій і об'єднань громадян;

4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього;

5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом.

Стаття 35 Закону України «Про інформаційні агентства» серед таких випадків виділяє:

1) одержана від інших інформаційних агентств або засобів масової інформації і є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих цими агентствами чи засобами масової інформації, та якщо вони були спростовані відповідно до статті 33 цього Закону;

2) міститься в офіційній відповіді на інформаційний запит, наданий відповідно до Закону України «Про інформацію»;

3) є дослівним відтворенням офіційних виступів посадових осіб державних органів, організацій і об'єднань громадян;

4) є результатом внесення змін, скорочень чи редагування продукції інформаційних агентств, здійснених без їх відома розповсюджувачем чи споживачем інформації.

В свою чергу телерадіоорганізації та їх працівники відповідно до ст. 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі:

1) якщо ця інформація містилася в офіційних повідомленнях або одержана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування у письмовій формі;

2) якщо ця інформація є дослівним цитуванням заяв і виступів (усних і друкованих) посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, народних депутатів України, кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України та у депутати рад усіх рівнів, кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів;

3) якщо ця інформація розповсюджувалася без попереднього запису та містилася у виступах осіб, які не є працівниками телерадіоорганізації;

4) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього;

5) якщо звільнення від відповідальності передбачено іншим законом.

Можна констатувати, що успішними в доступі до різноманітної інформації є журналісти правових видань, які можуть похвалитися таким якісним результатом тому, що вони є найбільш обізнаними в законодавстві, активно його використовують, все роблять заздалегідь та у більшості випадків - письмово. Знання закону – це сила, тому активно та сміливо звертайтеся до нього.

У разі виникнення складних питань та проблем із зазначеної тематики радимо звертатися до вищезгаданих нормативних актів, а також – до юристів-фахівців:

**Торопчина-
Агалакова Світлана
Олександрівна**

Адвокат, керівник адвокатського бюро, член правління Спілки адвокатів України, голова комісії Спілки адвокатів України по зв'язкам зі ЗМІ, журналіст

м. Дніпропетровськ
8-0562-34-77-07
8-050-685-95-05

**Ворон
Ігор Артурович**

Голова Регіонального юридичного центру Української асоціації медіа-юристів у Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Запоріжжі

м. Дніпродзержинськ
вул. Ковалевича, 2, оф. 17
8-056-92-3-77-06

**Котюжинська
Тетяна Григорівна**

Голова Української асоціації медіа-юристів

м. Київ
вул. Хрещатик, 27а, оф. 28
8-044-234-23-57
8-044-234-21-02

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

ЗРАЗОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАПИТУ

(найменування державного
органу або посадової особи)

(адреса)

(ПІБ журналіста)

(адреса)

« » _____ 200__р.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ

На підставі ст. 34 Конституції України, ст. 32, 33, 36 Закону України «Про інформацію», ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 56 «Закону України про телебачення і радіомовлення», у зв'язку з підготовкою публікації/телевізійного сюжету з приводу _____, прошу надати інформацію з наступних питань:

-

-

У термін, передбачений ч.1 ст. 33 Закону України «Про інформацію», прошу надати письмову довідку про можливість чи неможливість надання відповіді на запит.

Відповідь прошу надати письмово на адресу _____ (журналіста, редакції газети/телерадіокомпанії): _____ у термін, встановлений чинним законодавством України.

З повагою,

« » _____ 200__р. _____ (підпис, прізвище, ініціали)

**ЗРАЗОК ОСКАРЖЕННЯ ВІДМОВИ
У ЗАДОВОЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАПИТУ**

*(найменування органу/посадової
особи вищого рівня)*

(адреса)

(ПІБ журналіста)

(адреса)

« » _____ 200__р.

СКАРГА

На підставі ст. 34 Конституції України, ст. 32, 33, 36 Закону України «Про інформацію», ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 56 «Закону України про телебачення і радіомовлення», у зв'язку з підготовкою публікації/телевізійного сюжету з приводу _____, я « » _____ 200__р. направив інформаційний запит на ім'я _____ *(ПІБ посадовця з найменуванням посади, яку він обіймає)* з проханням надати в письмовому вигляді наступну інформацію (копія запиту додається):

-
-

Згідно з відміткою на поштовому повідомленні (копія додається) інформаційний запит було отримано уповноваженою особою « » _____ 200__р.

« » _____ 200__р. мною було отримано відповідь від _____ *(зазначити особу, за підписом якої було надано відповідь, її посаду та найменування органу, дату та вихідний номер документа)*, в якій мені повідомили про відмову у наданні

запитуваної інформації (копія додається). При цьому у тексті відповіді не містилося вмотивованих підстав відмови у наданні запитуваної інформації, передбачених ст. 34 Закону України «Про інформацію».

Звертаю Вашу увагу на те, що відомості, про надання яких йшлося в інформаційному запиті, не відносяться до інформації, що згідно ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», має статус державної таємниці та не являються інформацією з обмеженим режимом доступу, передбаченому ст. 30 Закону України «Про інформацію».

Виходячи з вищевикладеного, керуючись ст. ст. 34, 40 Конституції України, ст. ст. 5, 9, 29, 32, 35 Закону України «Про інформацію»,

ПРОШУ:

1. Вжити заходів для відновлення моїх порушених інформаційних прав.
2. Зобов'язати _____ (ПІБ посадової особи, що надала відмову, найменування посади, яку вона обіймає, та органу) надати у письмовому вигляді інформацію, зазначену у моєму інформаційному запиті від « » _____ 200__р. на адресу _____ (журналіста, редакції газети/телерадіокомпанії): _____ з дотриманням строків, встановлених чинним законодавством України.

Додатки:

1. Копія інформаційного запиту від « » _____ 200__р.
2. Копія поштового повідомлення про одержання інформаційного запиту.
3. Копія відповіді від « » _____ 200__р. за № ____.

З повагою,

« » _____ 200__р. _____ (підпис, прізвище, ініціали)

ДЛЯ ПОДАТОК

Видано за сприяння NED
Національного фонду підтримки демократії США

АВТОРИ ВИДАННЯ:

Макаренко А.В.
Торопчина-Агалакова С.О.

ВИДАВЕЦЬ:

Дніпровський центр соціальних досліджень
вул. Свердлова, 6 (готель «Свердловськ»), оф. 819
м. Дніпропетровськ, 49101
т/ф (056) 744 98 58
E-mail: dcsi@dcsi.dp.ua
www.dcsi.dp.ua

Комп'ютерна верстка - Колохіна А.С.
Дизайн обкладинки - Макаренко А.В.

44 стор. А5, тираж 1000 екз.
Надруковано з готового оригінал-макету
на різнографі ПП «Стандарт-сервіс»